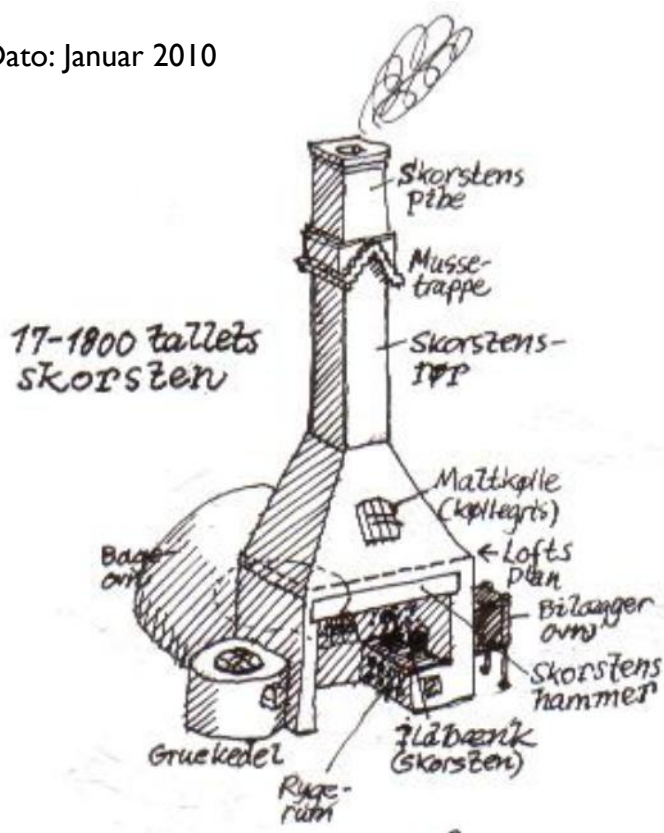

MUREDE SKORSTENSPIBER PÅ ÆLDRE HUSE

af Søren Vadstrup

Dato: Januar 2010

Da rederiet ØK i 1912 søsatte verdens første dieseldrevne fragtskib, SELANDIA, sendte dets komplet skorstensløse fremtoning chokbølger gennem hele søfartsverdenen. Et skib uden skorsten, det kan man simpelthen ikke. Sådan ser et rigtigt skib ikke ud. Snart fandt man ud af at samle en masse rør, aftræk og udtag i en for alle større skibe helt uundværlig, stor og flot "skorsten". Det samme gælder huse. Her er skorstenen og skorstenspiberen fremragende til ventilation, aftræk og meget andet - hvis man absolut skal gøre alt op i økonomisk nytteværdi. Rent æstetisk og arkitektonisk kan huse og skibe sidestilles: Skorstenspiberen er et uundværligt og berigende element ved ældre huse. Et ældre hus, der har fået fjernet de gamle skorstenspiber, ser forkert ud. Det er et forringet hus.

Skorstenspiber på ældre huse er vigtige for husets arkitektoniske udtryk. Det er derudover vigtigt, at de følger de gamle håndværkstraditioner ved at stå på en sokkel og have en udkraget gesims foroven. I tegltage skal skorstenspiben inddækkes "skjult" ved at mure tagstenene ind i sokkelmurværket med mørtel. Endelig er det vigtigt, at skorstenspiben overfladebehandles på samme måde som facaden

Men også, og måske især, skorstenspiber i stadig funktion skal med jævne mellemrum fornyes og ommures, da varme, kulde og frost samt kemiske processer mellem luft og røg, opløser mørtelen mellem murstenene og skaber frostafskalninger på stenene. Her har vi i mange år set en tendens til at udføre de nye piber i "50-er eller 70-er parcelhusstil". Disse er naturligvis i orden på huse fra denne tid, men på ældre bygninger, er de regulære "monstre" at se på, opførte i gule eller røde maskinsten, med tilbagetrukne fuger og en flad, udragende betonoverligger foroven samt dominerende zinkinddækninger forneden.

Den typiske danske skorstenspibe - før 1950

Før 1950 fandtes der faktisk en fremherskende og meget smuk "typisk dansk skorstenspibe", som var karakteriseret ved:

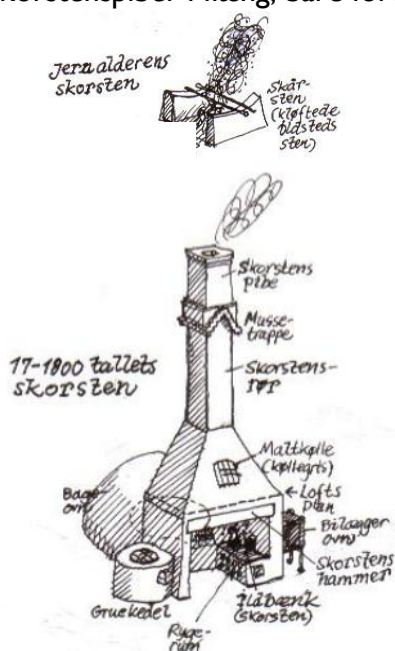
- 1 Fortrinsvis at sidde midt over tagryggen.
- 2 Fortrinsvis at have et kvadratisk tværsnit, evt. når den indeholdt flere rør, hvilket var sjældent, at være lidt bredere på langs af taget.
- 3 Altid at bestå af 3 led: En bredere sokkel, et slankere skaft og en afsluttende, udkraget gesims. Soklen skal gå op til 2-3 skifter over tagryggen.
- 4 Altid at have en muret inddækning i tegl og skifertage og en såkaldt "mussetrappe" ved stråtage - så at sige *aldrig* med anvendelse af zink- eller blyinddækninger.
- 5 Altid at være udformet og overfladebehandlet i samme materiale som facademuren, d.v.s. som henholdsvis "blank" murværk, berappet og kalket eller i sandsten.

Skorstenspiber på ældre huse skal altid have en muret inddækning i tegl og skifertage - og en såkaldt "mussetræppe" ved stråtage. Udførelsen klares af mureren og ser både smukt, diskret og naturligt ud. Zink- eller blyinddækninger er både fordyrende og for dominerende for det arkitektoniske udtryk.

Hertil kommer en lang række mindre tidsmæssige, egns-mæssige eller individuelle variationer, der gør at skorstenspiberne næsten aldrig er ens fra hus til hus i samme gade, hvilket gør det samlede syn meget smukt.

I Dragør f.eks. "spidser" skaftet på skorstenspiben ofte en lille smule til opad, for at gøre den visuelt mere elegant, i Nyboder er skorstenspiberne afsluttet med en lille tagryg af tagsten, i Christiansfeld er proportionerne bestemt af anvendelsen af de lidt mindre "Flensborgsten" osv. osv. De karakteristiske snoede skorstenspiber viser, at i dette hus ligger - eller har der ligget - en smedje. Derved behøvede smeden ikke nogen yderligere skiltning for sin virksomhed. Men man bør ikke gøre vold på dette gamle kulturtræk, ved at opføre snoede skorstenspiber i flæng, bare fordi man synes, de er sjove.

Ordet "skorsten" er over 1000 år gammelt i det danske sprog og betød oprindeligt de to kløftede ildstedssten, der omkransede husets arne i jernalderen.

I 1700-tallet har skorstenen udviklet sig til husets store tekniske indretning med mindst 5-6 integrerede funktioner:

- 1: Ildbænk - også kaldt skorstenen, hvorpå man lavede mad
- 2: Bilæggerovnen, der sørgede for varmen i den tilstødende dagligstue. Ovnene blev fyret fra skorstenen.
- 3: Bageovn, der anvendtes til bagning af brød, stegning, tørring af frugt m.v.
- 4: Gruekedel, til større kogninger, ølbrygning og tøjvask.
- 5: Rygerum til rygning af kød, fisk m.m.

Evt. 6: Malkølle til tørring og ristning af malt til ølbrygning.

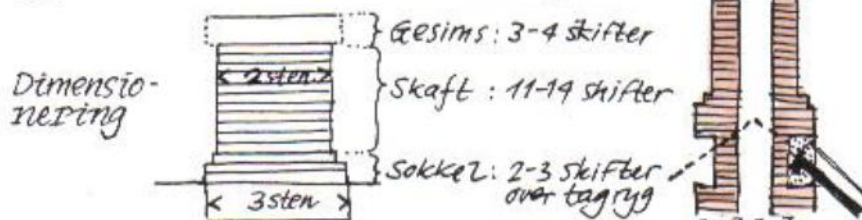
Skorstenspiberne kan også gøres ”finere” ved at have et lille ekstra udkraget bånd under gesimsen, ved at have flere led på såvel sokkel som gesims eller ved at have et lille spejl (fremtrukket flade) eller blænding (tilbagetrukket flade) på skaftet. Alt sammen noget der naturligvis koster lidt mere, men som også gør piben, og ikke mindst huset, smukkere.

Det er især pænt, at skorstenspiberne er gjort kraftigere, der hvor de passerer taget, hvilket også er meget praktisk, både for at varmesolere og forhindre revnedannelser mod brændbare spær og tagmaterialer, og for at kunne tætne (inddække) ordentligt mod indtrængende vand ved sammenskæringen med taget.

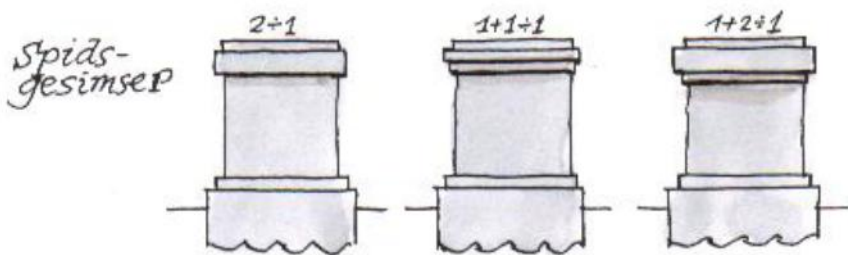
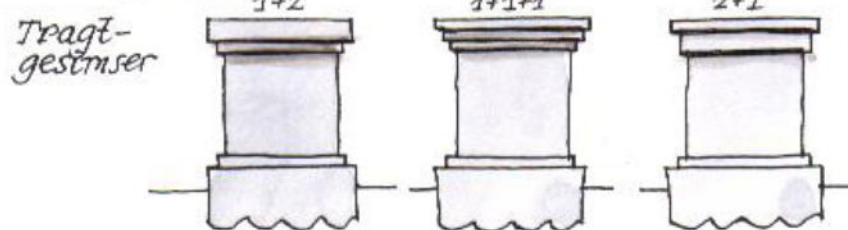
Byg forkerte skorstenspiber om til rigtige

Det er ud fra de ovennævnte 5 punkter muligt, dels at retablere eventuelle ommurede skorstenspiber i 70’er-stil på ældre bygninger - herunder også fjerne de herpå forekommende, dominerende zinkinddækninger, der paradoksalt koster lige så meget ekstra, som mureren skal have for at udføre sokkel og gesims på piben - dels at rekonstruere helt forsvundne skorstenspiber. Find den præcise udformning på gamle tegninger eller fotografier af huset, eller brug de ovennævnte 5 punkter samt vedstående tegning til at kreere en ny i samme stil som den gamle.

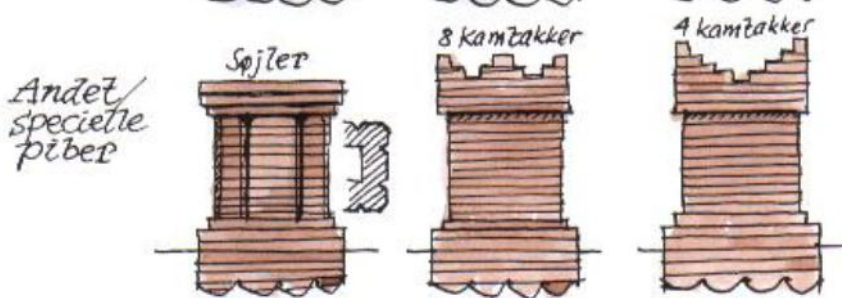
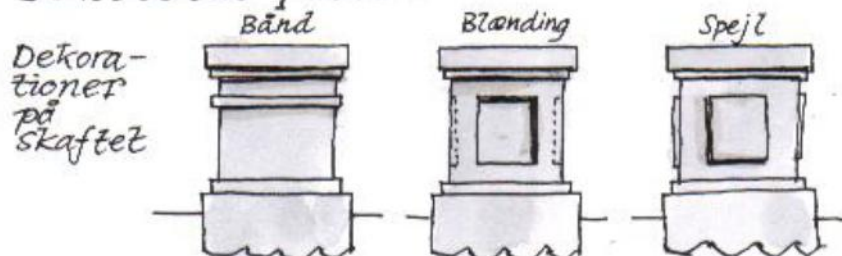
Typiske danske skorstenspiber

Alm. piber:

Dekorerede piber:

Søren Vindhøj
2003

Den typiske danske skorstenspibe - fra før 1950 - har 6 forskellige udformninger, tre med tragtformet gesims og tre med tilspidset gesims. Derudover kan piben have yderligere dekorationer i form af bånd, blændinger, spejl eller andet.

Materialer

Til selve opmuringen af den nye skorstenspipe bruges en såkaldt "bastard- eller KC-mørtel" bestående af en blanding af kalk, cement og sand 1:1:6 (rummål) eller 50/50/650 (vægtmål). Til skuringen eller berapningen benyttes en hydraulisk kalkmørtel 1:1:6 (rummål) eller 50/50/650 (vægtmål), uden cement, der giver den bedste vedhæftning for hvidtekalken.

Denne skal være fremstillet af lagret kulekalk og vand i forholdet 1:6 og påstryges i 4-5 tynde påstrygninger efter forudgående grundig forvanding med kalkvand og mellemliggende hærning i ½-1 døgn. Arbejdet skal helst ske i perioden april-maj eller september-oktober. Murstenene skal være magen til facadestenen og så hårdtbrændte og stærke som muligt.

Husk at et pudset og kalket hus skal altid have en pudset og kalket skorsten. Brug ikke plastikmaling i den tro, at det holder længere. Den kalkede overflade patineres og ældes langt smukkere og rasler bl.a. ikke af i store, grimme skaller. En kalket skorsten kan se pæn ud i 10-15 år, hvorefter man alligevel ofte skal forny fugningen.

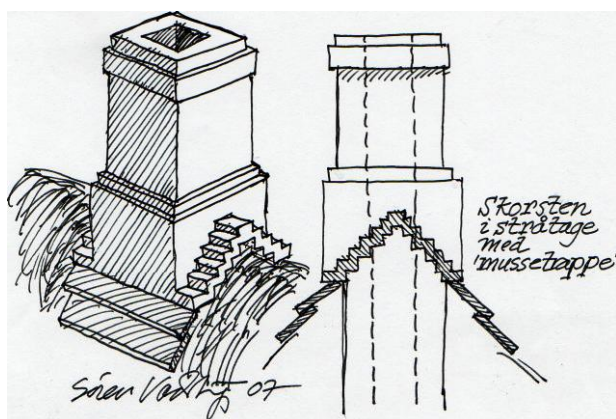
Vedligeholdelse af skorstenspipe

Først og fremmest er det en god ide at anbringe et isoleret foringsrør i skorstenshullet. Der findes flere typer, der kan hejses ned i ældre skorstensrør.

Dernæst skal man ca. hvert 10.-15. år omfuge skorstenen udefra med en hydraulisk eller en KC-mørtel, idet de gamle fuger er mørnet et godt stykke ind. Pas på ikke at gøre fugerne bredere under denne proces.

Da man ikke kan komme til at omfuge fugerne indefra, hvor de er mest forvitrede, må man på et tidspunkt ommure hele skorstenspipe. Det er vigtigt at den nye pipe får præcist den samme udformning som den gamle, hvis denne er den oprindelige. Hvis pipe er nyere og har en forkert udformning uden sokkel og gesims, vælger man een af de afbildede udformninger.

Man skal i øvrigt ikke lukke skorstenspipe, der ikke er i brug, foroven, f.eks. med en betonflise. Den smule vand, der løber ned i røret betyder intet. Brug i stedet for skorstenen og skorstenspipe til et naturligt aftræk fra husets rum, der er noget pænere at se på end den sædvanlige skov af rør.

Ved stråtage kan skorstenspipe, især i byerne, have en såkaldt 'mussetræppe', der fungerer som inddækning mod stråtaget for det regnvand, der løber ned af skorstenens sider.

ANVISNINGER til Bygningsbevaring Brug af Center for Bygningsbevarings ANVISNINGER

Center for Bygningsbevaring

Center for Bygningsbevaring er et uafhængigt viden-center, der arbejder med bevaring og udvikling af den byggede kulturarv via forskning, kurser og efteruddannelse, samt projekter og handlingsplaner på historiske bygninger. Centeret løser opgaver for statslige styrelser, kommuner, fonde, ejendomsselskaber samt ikke mindst for private ejere af fredede og bevaringsværdige ejendomme. Centeret er desuden tilknyttet Det Kongelige Bygningsinspektorat II som rådgiver omkring blandt andet bygningssyn.

Brug af Center for Bygningsbevarings ANVISNINGER

Center for Bygningsbevarings anvisninger er fortrinsvist rettet mod private husejere, men må gerne benyttes, citeres fra og "klippes i" af tegnester, håndværksfirmaer eller andre til professionelle formål, f.eks. til arbejdsbeskrivelser til restaureringsarbejder. Det er **ikke tilladt** at bringe uddrag fra, klippe i eller viderebearbejde/rette i Center for Bygningsbevarings anvisninger i trykte publikationer, på internettet eller anden offentlig formidling uden skriftlig tilladelse fra Center for Bygningsbevaring.

Forbehold

Der gøres opmærksom på, at brug af Center for Bygningsbevarings anvisninger altid og i hvert enkelt tilfælde vil bero på en konkret vurdering på stedet. Centeret kan derfor ikke påtage sig noget ansvar for anvendelsen af beskrivelser, anvisninger m.m. i de tilfælde, hvor Centeret ikke selv har et aftalt ansvar for bedømmelsen.

Center for Bygningsbevaring kan bestilles til at udarbejde ARBEJDSBESKRIVELSER.

Center for Bygningsbevarings anvisninger kan suppleres med detaljerede arbejdsbeskrivelser, der er en punktopstillet udførelsesvejledning, inklusiv materialespecifikationer og udfaldskriterier. Arbejdsbeskrivelser udarbejdes af Center for Bygningsbevaring efter aftale og med honorar.

Bygningssyn og rådgivning

Center for Bygningsbevaring i Raadvad har etableret en landsdækkende rådgivning, der påtager sig at udføre uvildige bygningsundersøgelser. Specialuddannede fagfolk gennemgår hele huset eller dele af det, og udfærdiger en rapport over bygningens tilstand, problemer og anbefalede indgreb, listet op i en prioriteret plan og vedlagt anvisninger på selve udførelsen. De konkrete arbejder udføres af håndværkere efter husejerens eget valg.

Koordinering

Center for Bygningsbevarings anvisninger på www.bygningsbevaring.dk er koordineret med Kulturstyrelsens 'Information om Bygningsbevaring' på www.kulturarv.dk samt Velfærdsministeriets vejledning: 'Bevaringsværdige bygninger – sikring af bevaringsværdier' www.sm.dk (søg i publikationer Bevaringsværdige bygninger, 2006)

Rådgivning

Centeret tilbyder i perioder gratis rådgivning via E-mail eller telefon. Gældende regler for at benytte denne service fremgår af hjemmesiden www.bygningsbevaring.dk, hvor man også kan finde aktuell E-mailadresse og telefonnummer.

Tak til

Center for Bygningsbevarings anvisninger opdateres og redigeres løbende, og de viste blade erstatter alle tidligere informationsmaterialer fra Raadvad-Centeret vedrørende praktisk bygningsstandsættelse og bevaring. Center for Bygningsbevarings anvisninger er opdateret og udbygget i 2009-10 med støtte fra Åse og Ejnar Danielsens Fond, Sonning-fonden, samt Margot og Thorvald Dreyers Fond og igen i 2011-12 med støtte fra Åse og Ejnar Danielsens Fond.